

Sassenheim Centrum Proefsleuven rondom de Nederlands Hervormde kerk

rapport 296

**Archeologisch onderzoek in het centrum van Sassenheim
Proefsleuven rondom de Nederlands Hervormde kerk**

**B. Meijlink
M. Spanjer**

Met bijdragen van:

F. Zuidhof

S. Ostkamp





Colofon

ADC Rapport 296

Archeologisch onderzoek in het centrum van Sassenheim
Proefsleuven rondom de Nederlands Hervormde kerk

Auteurs: B. Meijelink en M. Spanjer
Met bijdragen van: F. Zuidhof & S. Ostkamp
In opdracht van: Gemeente Sassenheim
Foto's en tekeningen: ADC, tenzij anders vermeld

© ADC, Amersfoort, september 2004

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Het ADC aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
dr. A.A.A. Verhoeven

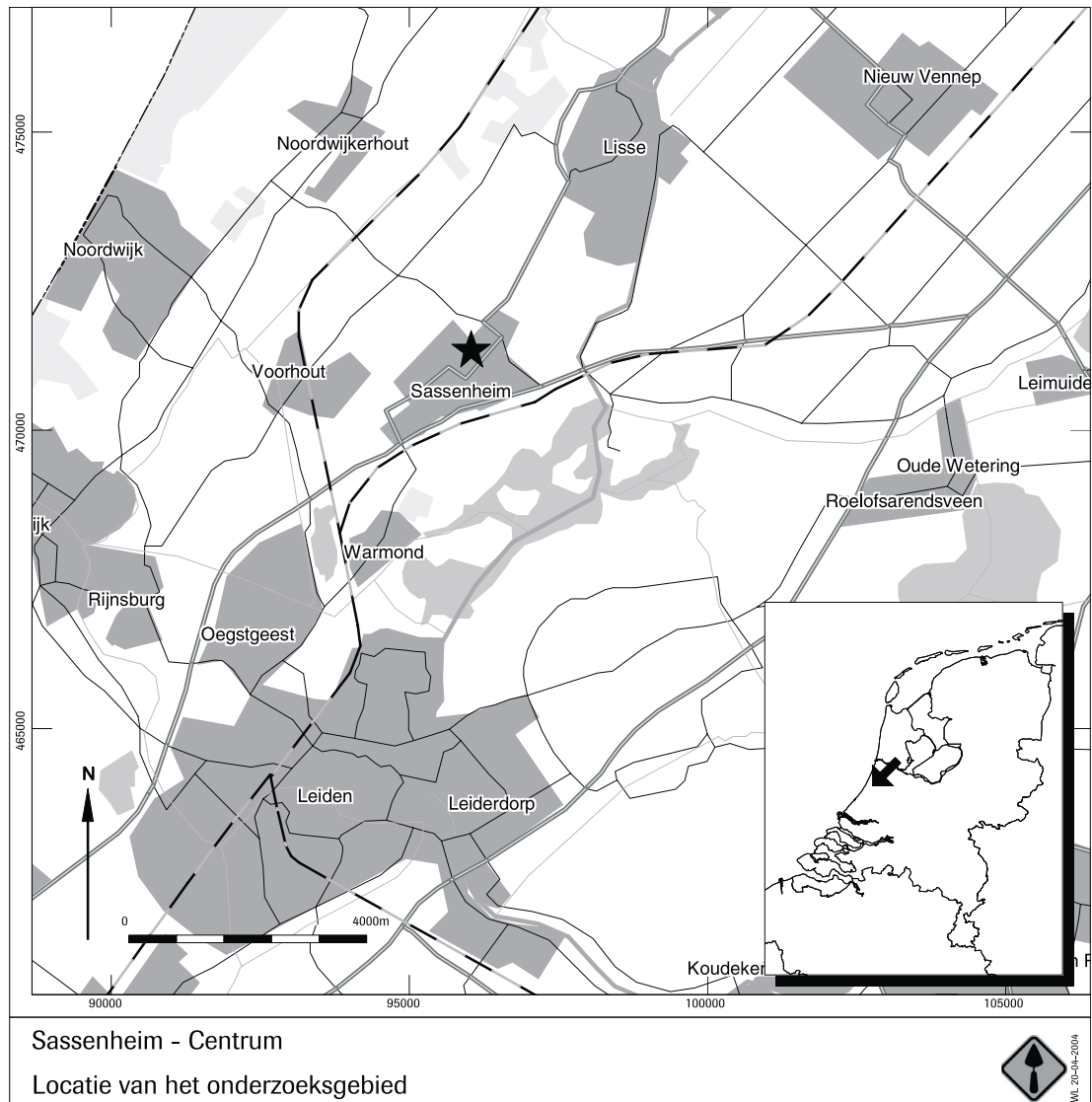
ISBN 90-5874-28-49

ADC-ArcheoProjecten
Tel 033-299 81 81
Nijverheidsweg-Noord 114
3812 PN Amersfoort
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl



Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Vraagstelling	7
1.3 Locatie	8
2 Landschappelijke context	9
3 Voorafgaand Onderzoek	11
4 Het proefsleuvenonderzoek	13
4.1 Inleiding	13
4.2 Onderzoeksmethode	13
4.3 Onderzoeksresultaten, sporen en structuren	15
4.3.1 Het onderzoek uit 1999	15
4.3.2 De proefsleuf uit 2003	17
5 Het aardewerk	22
5.1 Inleiding	22
5.2 De oudste vondsten	22
5.3 Vondsten uit enkele postmiddeleeuwse afvalkuilen	22
6 Conclusies	25
Literatuur	26
Lijst van afbeeldingen	27
Bijlage: catalogus van post-middeleeuwse vondsten	29



Afb. 1

ADMINISTRatieve GEGEVENS VAN DE VINDPLAATS

<i>Provincie:</i>	Zuid Holland
<i>Gemeente:</i>	Sassenheim
<i>Plaats:</i>	Sassenheim
<i>Toponiem:</i>	Centrum
<i>Periode:</i>	Middeleeuwen
<i>Kaartblad:</i>	30F
<i>Centrumcoördinaten:</i>	96050/471375
<i>ROB gemeentecode:</i>	SASM-03
<i>ADC-projectcode:</i>	3850000



Samenvatting

In mei 1999 heeft het ADC het eerste deel van een AAO, een aanvullend archeologisch onderzoek, uitgevoerd in de dorpskern van Sassenheim. De gemeente Sassenheim is bezig om twee gebieden in de dorpskern te vernieuwen. Het eerste gebied ligt rond de oude kerk. Het tweede gebied ligt schuin naar het oosten tegenover het eerste gebied, tussen de Hoofdstraat en de Bijweglaan. De opdracht was om in het eerste gebied vijf putten aan te leggen. Pas in mei 2003 kon het tweede deel van het onderzoek in de vorm van één proefsleuf in het tweede gebied worden uitgevoerd.

Het doel van het onderzoek is inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de dorpsbewoning. Er bestaan historische gegevens, die verwijzen naar het ontstaan van de nederzetting vóór de 11^e eeuw. Zo wordt de oude kerk van Sassenheim met enkele omliggende huisjes al op zeer vroege kaarten aangegeven. Ook zou de locatie van Sassenheim op oude bewoning wijzen. De oude kerk ligt op de kop van de zogenaamde Sassenheimer strandwal. Op deze langgerekte strandwal zijn al vaker resten van oudere bewoning gevonden.

Vier van de putten uit 1999 zijn op de helling van de strandwal aangelegd. Zij bevinden zich op de overgang van de strandwal naar een lager gelegen strandvlakte. De vijfde put ligt bijna op de kop van de strandwal, vlak naast de toegang van het huidige kerkhof. Deze putten waren allemaal 4 bij 4 meter. Het opgraven van deze putten was niet mogelijk zonder bronbemaling. Door het laten aanbrengen daarvan kon tot ca 1,7 m onder maaiveld gegraven worden. In de eerste drie putten op de helling van de strandwal kwamen onder de recente puinlagen spitsporen tevoorschijn. Deze spitsporen kunnen getuigen zijn van het zogenaamde drie-steek-delven, dat vooral in de 19^e eeuw veel heeft plaats gevonden. Hiermee werd de grond verbeterd, vooral voor de bloembollenteelt.

In de tweede put vanaf het westen lagen nog enkele vage verkleuringen tussen de spitsporen. De aard van deze sporen bleef onduidelijk. Bij het verdiepen van de drie meest westelijke putten kwamen we in de onderliggende verschillende zandlagen verder geen sporen van een vroegere bewoning tegen. Wel lag in de middelste putten een dik veenpakket. In de meest westelijk gelegen put daarentegen werden slechts dunne veenbandjes aangetroffen. Hiermee werd beves-

tigd dat de putten zich inderdaad op de overgang van de strandwal naar de strandvlakte bevonden. Op de strandvlakte heeft zich op een bepaald moment een fors veenpakket gevormd. Helaas bleek het niet mogelijk om onderzoek onder de veenlaag uit te voeren.

In de vierde put, meer naar het oosten gelegen, was de situatie ingewikkelder. Tijdens het geleidelijke verdiepen kwamen geen duidelijke antropogene sporen tevoorschijn. Wel kon in het profiel van de werkput worden waargenomen dat zich twee archeologisch vervuilde horizonten aftekenden tussen de veenbanden. Dit zouden de restanten van afzonderlijke bewoninglagen kunnen zijn. Helaas konden geen dateerbare vondsten uit deze lagen verzameld worden. Onder de laagste vuile laag hingen nog kleine sporen, die eventueel als spitsporen geïnterpreteerd kunnen worden. Nog dieper kwam het al genoemde veenpakket weer te voorschijn. In de vijfde put, die hoger op de strandwal lag, werden wel veel archeologische sporen blootgelegd. Onder de verschillende ophoogingslagen die bestonden uit puin, lagen naast de resten van insteken van muurfundamenten ook een hoek van een muur en een gemetselde waterput. De muur en waterput waren een onderdeel van het schoolgebouw dat op deze plek heeft gestaan in de 19^e en 20^e eeuw. Tussen deze bouwresten lagen de resten van twee begravingen. Zij tekenden zich af als vage verkleuringen waarbinnen een rechthoek te zien was, die gevormd werd door een dun donkerbruin lijntje. Dit laatste bleek het restant van een houten kist. In de graven lagen alleen nog maar de benen van de skeletten. Het hoofd- en borstgedeelte van beide skeletten waren door de latere bouwactiviteiten vernietigd. In de graven lagen alleen een paar kleine scherfjes van vroeg steengoed. Dit soort aardewerk wordt in de tweede helft van de 13^e eeuw en de 14^e eeuw gedateerd. Ze zeggen echter weinig over de precieze datering van de graven. Waarschijnlijk zijn ze secundair in de grafcontexten terecht gekomen. Op basis van het type graf mag echter wel worden aangenomen dat de begravingen uit de Late Middeleeuwen of kort erna stamden.

Nadat de sporen op dit niveau waren gedocumenteerd, is een gedeelte van de put verder verdiept. Onder enkele zandpakketten bleek nog een vuilere zandlaag te liggen. In deze laag werden enkele potscherven gevonden waaronder een scherf Pingsdorf aardewerk. Dit aardewerk werd in de 10^e tot



en met de 13^e eeuw geproduceerd. Andere scherven bleken uit de Romeinse tijd afkomstig. De vuile laag behoort tot de vroegste bewoningslagen van Sassenheim die zeker in de 13^e eeuw gedateerd kon worden. Het vormde helaas geen bevestiging voor de vroegere bewoning uit de 10^e en 11^e eeuw die bij aanvang van het onderzoek werd verwacht. De Romeinse scherven zijn een indicatie dat in de omgeving ook werkelijk in die periode bewoning is geweest.

Pas in mei 2003 was het mogelijk om het onderzoek te vervolgen in het tweede deelgebied. Deze proefsleuf lag in het gebied van de met veen afgedekte strandvlakte. Waarschijnlijk door de lagere ligging een minder geschikte plaats voor bewoning dan waar de andere putten lagen. Gedurende de 13^e eeuw heeft op het terrein een boerderij gelegen. Het overgrote deel is tot in de 17^e eeuw in gebruik geweest als weidegrond en/of akkerland. Mogelijk heeft er in de 17^e eeuw al een huis gestaan maar echte aanwijzingen voor grondige veranderingen in het aanzien van het gebied dateren pas tegen het einde van de 17^e en/of het begin van de 18^e eeuw. De dobbe werd dichtgegooid en het gebied werd geschikt gemaakt voor

woningbouw. In de 18^e eeuw hebben er vermoedelijk vijf armenhuisjes gestaan. Het gaat dan waarschijnlijk om vijf katholieke armenhuisjes. Aanwijzingen hiervoor vormen een aantal scherven, voornamelijk uit een afvalkuil (S1), en enkele stukjes baksteen. Ook in het pompgat in de zuidhoek van de put werd materiaal uit deze periode gevonden maar het is onduidelijk of het hier om materiaal uit een spoor of losse vondsten gaat. Hoe deze en latere bebouwing eruit gezien hebben weten we niet want als gevolg van het sloopwerk voorafgaande aan het onderzoek zijn alle sporen van gebouwen van na 1600 verdwenen. Ook deze fase van woningbouw was geen lang leven beschoren. In de 19^e eeuw werd het gebied opnieuw bebouwd. Hiervan is echter vrijwel niets teruggevonden. Een deel van het terrein is vanaf de 19^e eeuw in gebruik geweest als akkerland of moestuinen getuige de diepdelfsporen.

Na mondeling overleg met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek zijn beide deelgebieden vrijgegeven zodat de plannen voor de ontwikkeling van dit gebied konden worden uitgevoerd.

Inhoud



1 Inleiding

1.1 Inleiding

In opdracht van de Gemeente Sassenheim en op advies van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) is door ADC Archeoprojecten een tweetal archeologische proefonderzoeken uitgevoerd in de dorpskern van de Gemeente Sassenheim. Het uitvoeren van deze onderzoeken is noodzakelijk geworden omdat in de dorpskern twee dorpsvernieuwingsgebieden zijn gepland. Deze gebieden zijn op een strandwal gelegen waarop de resten van de oudste fasen van het dorp (8^e-10^e eeuw) worden verwacht. De dorpskern van Sassenheim is op de Archeologische Monumentenkaart van Zuid-Holland aangemerkt als potentieel waardevol archeologisch terrein. De Nederlands Hervormde kerk met zijn directe omgeving is zelfs aangeduid als terrein van zeer hoge archeologische waarde (CMA-code 30F-018).

In februari 1999 is begonnen met het eerste gedeelte van het onderzoek wat toen nog een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) werd genoemd. Dit deel van het onderzoek bestond uit het aanleggen van vijf putten in het deelgebied I, dat is gelegen rond de kerk. De tweede fase van het onderzoek zou zo werd toen gedacht bestaan uit nog eens minimaal vijf proefputten in het deelgebied II. Dit gebied ligt ten westen van deelgebied I en ten noorden van de Kerklaan. Hoewel het idee bestond dat de tweede fase van de archeologische werkzaamheden pas aan het eind van 1999 of in 2000 plaats zouden vinden, heeft dit veel langer geduurd dan werd verwacht. Het slopen van de bestaande bebouwing en de voorbereiding van de noodzakelijke bodemsanering heeft vier jaar op zich doen wachten zodat pas in mei 2003 met het vervolg van het onderzoek kon worden begonnen.

Intussen stonden de ontwikkelingen in de Nederlandse archeologie niet stil. Tussen de twee fasen van het onderzoek werd een systeem van kwaliteitsborging ontwikkeld. In deze vier jaar ontstonden het College voor Archeologische Kwaliteit (CvAK), de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) en de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Hoewel in essentie de wijze van opgraven niet is veranderd, is er een aantal verplichte, voornamelijk administratieve, handelingen dat tegenwoordig moet worden uitgevoerd. Dit onderzoek en de rapportage kunnen dan ook alleen bij benadering vol-

gens de KNA worden uitgevoerd. Het verklaart ook waarom het onderzoek nu anders genoemd moet worden. Het verschil kwam het best naar voren toen de uitvoer van het veldwerk van de tweede fase werd geïnspecteerd door de RIA. Dit soort waardestellend onderzoek is tegenwoordig geen AAO meer. Men spreekt nu van een Inventariserend Vooronderzoek door middel van proefsleuven; een IVO-3.

Verder is dit een van de laatste onderzoeken waarbij de ROB als bevoegd gezag optreedt en het Programma van Eisen heeft opgesteld. Hoewel de Provinciaal Archeoloog ondertussen deze rol op zich heeft genomen voor vergelijkbare projecten is toch besloten om, met het oog op de continuïteit, de ROB in dit geval de beslissingsbevoegdheid te laten houden. Het is dan ook de ROB geweest die na afsluiting en evaluatie van het veldwerk het terrein heeft vrijgegeven.

Tijdens de tweede fase van het onderzoek is één proefsleuf aangelegd langs de Kerklaan. De locatie van de put was zo dicht mogelijk bij de strandwal maar nog wel op de strandvlakte. In tegenstelling met het vorige onderzoek zijn de geplande 5 proefputten vervangen door één enkele grote omdat het denken over de onderzoeksmethode binnen de bebouwde omgeving zich de laatste jaren heeft ontwikkeld. Voor een dergelijke locatie is het belangrijk om overzicht te krijgen in plaats van zicht op een incident in een kleine proefput.

De archeologische werkzaamheden voor de AAO zijn verricht door Mark Spanjer (veldarcheoloog), Jörgen Vermeer (veldtechnicus) en Bernard Meijlink (projectleider). Het veldwerk van het AAO duurde van 1 februari 1999 t/m 3 februari 1999. De werkzaamheden voor de IVO-3 zijn uitgevoerd door W. Simons, G. Busé (veldtechnici); A. de Boer en F. Zuidhof (fysisch-geografen) en M. Spanjer (veldarcheoloog/projectleider). Het veldwerk voor de tweede fase duurde van 12 mei 2003 t/m 21 mei 2003.

1.2 Vraagstelling

De vraagstelling van het AAO betreft de ontwikkeling van de dorpsbebouwing ter plaatse.¹ De historische gegevens verwijzen naar een ontstaan van de nederzetting voor de 11^e eeuw, waarbij de 8^e, 9^e of 10^e eeuw mogelijkheden zijn.

Meer specifiek bevatte het onderzoek de volgende vraagstellingen:

- *Hoe is de aard, de omvang, de datering en de conserveringstoestand van de*

¹ Vraagstelling opgesteld door Drs. H.Sarfati, Periode Specialist Middeleeuwen, ROB.



archeologische resten in de deelgebieden?

- *In hoeverre zal vervolgonderzoek nodig zijn? Aangezien van bescherming nauwelijks sprake kan zijn, dient het AAO vooral om gegevens met betrekking tot het vervolgonderzoek te verzamelen. Het gaat hierbij om gegevens betreffende omvang, perioden, vondstmaterialen, grondwater stand/wateroverlast van de vindplaats. Op basis hiervan kan het ontwerp voor een eventueel vervolgonderzoek worden geschreven.*
- *De nadruk van het onderzoek ligt op de vroegste fase van de dorpsbewoning, die te verwachten is in de Vroege Middeleeuwen (8^e-10^e eeuw) in combinatie met de latere ontwikkeling ter plaatse.*

Hierbij dient te worden opgemerkt dat het historisch onderzoek van de Jager lijkt uit te wijzen dat de oudste kern van bewoning zich waarschijnlijk meer noordwaarts zal bevinden.²

1.3 Locatie

Het gehele onderzoeksgebied is onderverdeeld in twee dorpsvernieuwingsgebieden. Gebied I ligt ten westen van de kerk tussen de Hortuslaan en de Hoofdstraat. Langs de Hortuslaan en de Hoofdstraat bevinden zich tegenwoordig parkeervakken. Het deelgebied wordt in het noordwesten begrensd door de rondlopende muur van het kerkhof. De locatie van de vijf geplande AAO putten bevindt zich in de bovengenoemde parkeervakken. Gebied II beslaat vrijwel geheel het blok tussen de Hoofdstraat, de Kerkstraat en de Bijweglaan. In dit gebied is de bestaande bewoning gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw met onderliggende parkeergarage. De bebouwing langs de Hoofdstraat, die op de flank van de strandwal staat, zal niet veranderen.

Op verzoek van de gemeente is door RAAP op basis van de advieskaart en de genoemde vragen een voorlopig puttenplan opgesteld. De locatie van de AAO-putten was in eerste instantie langs de Kerklaan gepland.³ Eventueel aanvullende putten zijn gepland in een strook van 50 meter ten oosten van de Hoofdstraat en langs de Bijweglaan. Deze laatste locatie is door Archeomedia onderzocht.

² de Jager 1997.

³ Deze kaart/puttenplan is niet gepubliceerd en is eigendom van de gemeente Sassenheim.



2 Landschappelijke context

F. Zuidhof

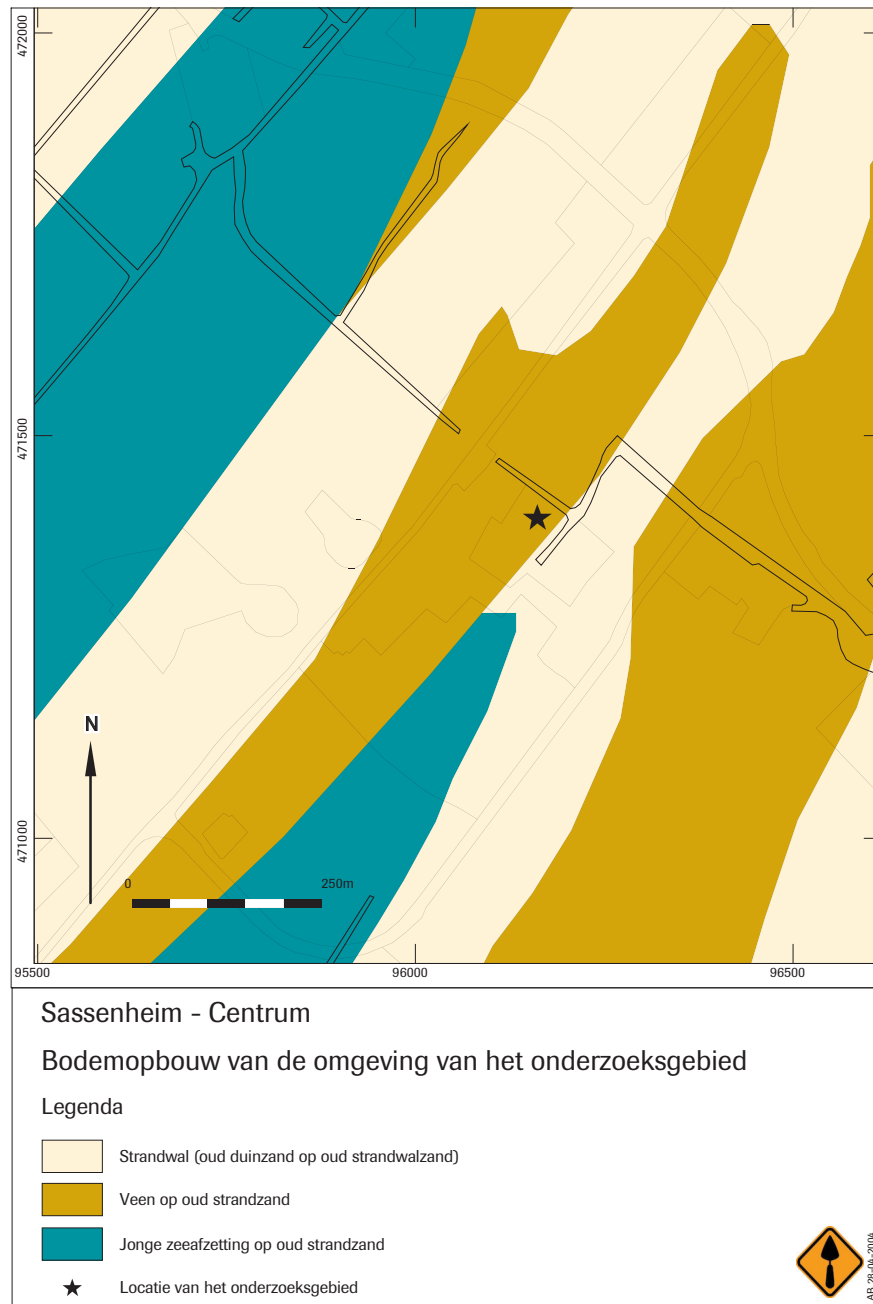
De gemeente Sassenheim is gelegen op een gordel van zandruggen (strandwallen).⁴ Deze bestaan uit 'oud strandzand' waarop oud 'duinzand' ligt. De strandwallen liggen evenwijdig aan de kustlijn en zijn gevormd vanaf circa 5000 jaar BP, vanaf het moment dat de zeespiegelstijging in intensiteit afnam. De meest oostelijke strandwal is het oudste, iedere meer zeewaarts gelegen rug is jonger. De laatste strandwallen werden gevormd in de Romeinse tijd. De jongere strandwallen zijn hoger dan de oudere. Een gevolg hiervan was dat de zee steeds minder vaak toegang kreeg tot het gebied achter de strandwallen. Dit leidde tot verzoeting en veenvorming achter de reeks strandwallen. Ook in de delen tussen de strandwallen, de strandvlakten, kon veen gevormd worden. Ten zuidwesten van het gebied ligt de voormalige riviermond van de Oude Rijn. Deze heeft kleiafzettingen afgezet tussen de strandwallen (jonge zeeafzettingen). Sinds de verzan-

ding van de monding van de Oude Rijn, 700 jaar geleden, is de sedimentatie in het gebied gestopt.

Het tweede plangebied is gelegen ten zuiden van de strandwal die evenwijdig aan de hoofdstraat ligt (de Sassenheimer strandwal) in een strandvlakte (afb 2). De bodemopbouw in deze strandvlakte bestaat van onder tot boven uit: een kalkloos matig grof zandpakket op een diepte van 150 tot 220 cm beneden maaiveld. Daarop heeft zich een veenpakket van ca 100 cm gevormd. Dit veenpakket is afgedekt door een 50 tot 80 cm dik kalkloos zandpakket. Dit zandpakket is waarschijnlijk ontstaan door verstuiwing van de oude duinen op de strandwallen.

Het eerste plangebied, rond de kerk, ligt geheel op de Sassenheimer Strandwal. De kerk zelf ligt op de resten van een duin. De overige duinen in de omgeving zijn in de loop van de tijd verstoven of afgegraven. Hierdoor is de kans op het vinden van (vroeg-) middeleeuwse resten alleen op de plaats waar zich duinpannen bevonden groot.

4 Stiboka 1982.



Afb. 2



3 Voorafgaand onderzoek

Binnen deelgebied I zijn in 1971 door de ROB waarnemingen gedaan bij restauratiewerkzaamheden aan de kerk. Daarbij zijn muurresten van het oorspronkelijk langere schip aangetroffen. Bovendien zijn toen veel aardewerkscherven gevonden, die dateren vanaf het midden van de 11^e eeuw na Chr. tot aan de huidige tijd. Verder zijn binnen het deelgebied geen archeologische waarnemingen gedaan tot het onderzoek van RAAP in 1997. In de directe omgeving (op de Sassenheimer strandwal) zijn twee fragmenten van vuurstenen sikkels uit de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd (ca.1000-600 voor Chr.) aangetroffen. Op de Warmonder strandwal kwam een inheems- Romeinse vondst (0-500 na Chr.) tevoorschijn.

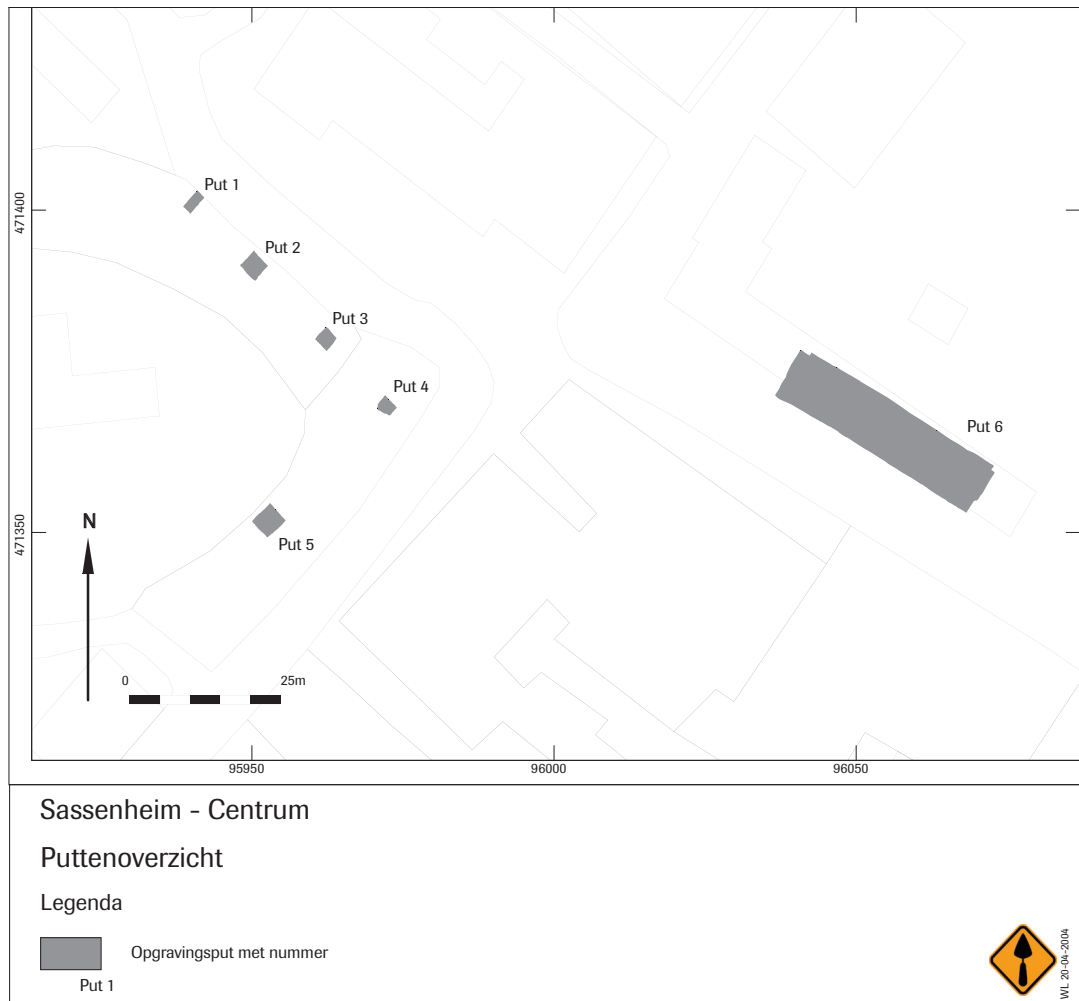
RAAP heeft in opdracht van de gemeente Sassenheim een vooronderzoek uitgevoerd, bestaande uit een bureaustudie en een veldoriëntatie.⁵ Dit heeft geresulteerd in een advieskaart voor het dorpsvernieuwingsgebied. Op basis van de historische gegevens, kaartmateriaal, bodemkundige gegevens en de resultaten van de veldoriëntatie, die bestond uit het bezoeken van het gebied en een negental boringen, zijn de archeologische verwachtingen opgetekend. Daaruit blijkt, dat gebied I voor 70% van het oppervlak hoge verwachtingen schept, vooral voor wat betreft de middeleeuwse oorsprong van het dorp en resten van de kerk zelf. Tevens moest rekening gehouden worden met sporen uit de 18^e/19^e eeuw. Ter hoogte van het kerkhof zijn de verwachtingen lager als gevolg van het regelmatig ruimen van de graven.

Van deelgebied II biedt ca. 20% een hoge

archeologische verwachting. Dit deel van 20% is gelegen op de Sassenheimer strandwal en wordt gevormd door een strook van ca. 50 meter ten zuidoosten van de Hoofdstraat die altijd een belangrijke verkeersader is geweest, en de Oude Haven. Behalve op plaatsen waar recente bebouwing dieper gefundeerd is, zijn sporen van bewoning uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd te verwachten. Tevens zijn op de flank van de strandwal resten uit de prehistorie te verwachten. Van dit deelgebied heeft het centrale gedeelte een lage verwachting. De oostelijke en zuidelijke strook langs de Bijweglaan en de Kerklaan kunnen eventueel resten uit de prehistorie, Romeinse tijd, Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd bevatten. De bodem lijkt niet erg aangetast door ingrepen in het verleden, maar de aanwezigheid van bewoningssporen is onzeker. Het grootste deel van het gebied met een hoge verwachting zal niet bedreigd worden door de ontwikkelingen. De bestaande bebouwing langs de Hoofdstraat blijft bestaan.

Gedurende de pauze in de werkzaamheden is in het deelgebied II een AAO uitgevoerd door Arnicon.⁶ Hoewel het origineel een onderdeel was van het archeologisch onderzoek van het deelgebied valt dit onder een andere opdrachtgever dan de Gemeente Sassenheim. De resultaten van dit onderzoek op de flank van de Warmonder strandwal, langs de Bijweglaan, heeft geen licht geworpen op de vroegste fasen van het bestaan van Sassenheim. Verder hebben amateurarcheologen van onder andere de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) in deze periode een onderzoek gedaan langs de Hoofdstraat. Daarbij zijn volgens hen enkele 12^e -13^e eeuwse scherven gevonden.⁷

5 de Jager 1997.
6 de Koning 2001.
7 Rapport in voorbereiding.



Afb. 3

4 Het proefsleuvenonderzoek

B. Meijlink & M. Spanjer

4.1 Inleiding

Gedurende 1999 en 2003 zijn in totaal zes proefsleuven aangelegd om de archeologische waarde van het onderzoeksgebied vast te kunnen stellen. In deze bijdrage worden de archeologische verschijningsvormen beschreven.

4.2 Onderzoeksmethode

In totaal zijn in het deelgebied I vijf opgravingsputten met een afmeting van 4 bij 4 meter gepland: drie in de parkeervakken (put 1 t/m 3) langs de Hortuslaan, één (put 4) in het verlengde van deze lijn in het parkeervak aan de overkant van de toenmalige smalle aftakking van de Hoofdstraat en een laatste (put 5) in het parkeervak in de Hoofdstraat, net ten zuidwesten van de toegang tot het kerkhof rond de kerk. De putten 1 t/m 3 bevinden zich op de noordwestelijke helling van de Sassenheimer strandwal. De putten 4 en 5 liggen bijna op de top van deze strandwal.

In het onderzoeksvoorstel is uitgegaan van drie vlakken per put en de documentatie van twee profielen per put. Het eerste vlak dienden wij onder de verschillende puinlagen aan te leggen; het tweede vlak moest aangelegd worden ter hoogte van de vroegmiddeleeuwse vondstlaag en het derde vlak in het

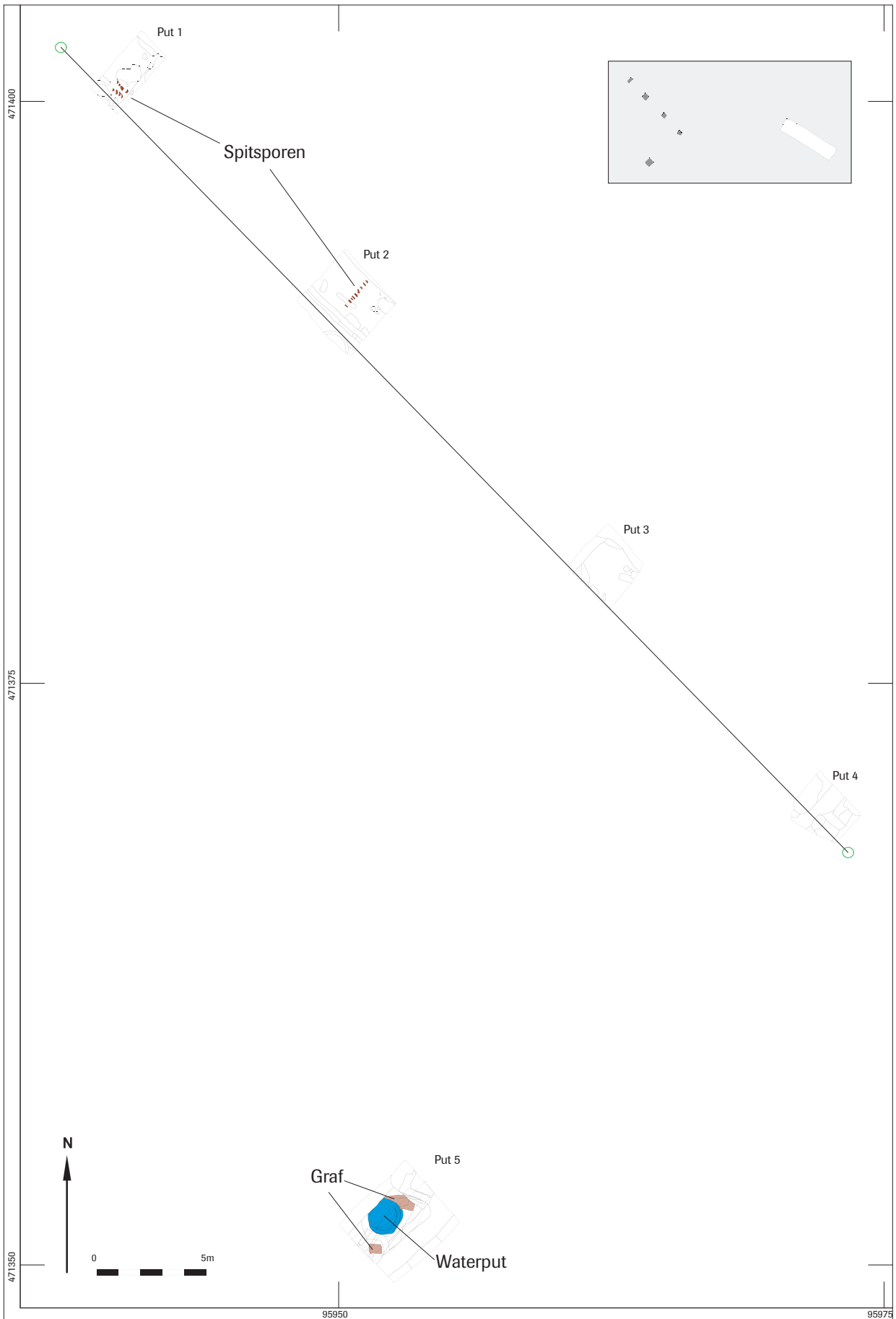
ongestoorte zand van de strandwal. In de beide hoogste vlakken diende gelet te worden op sporen en resten van vroegere dorpsbewoning; in het derde vlak op eventuele prehistorische resten. Een gedeelte van het zand uit dit vlak behoorde gezeefd te worden op zoek naar prehistorische vondsten.

In het onderzoeksvoorstel werd tevens uitgegaan van het drooghouden van de putten door middel van handpompjes. Dit bleek na herhaalde inventarisatie van de situatie ter plaatse ondoenlijk. Daarom is nog voor de aanleg van de eerste put besloten tot het plaatsen van bronbemaling. Desondanks bleek het onderzoeken van het geplande derde vlak, op het niveau van het ongestoorde zand van de strandwalkop, in meerdere putten onmogelijk. Opkomend grondwater verhinderde dit. Wij betwijfelen of we de bovenste laag van de strandwal bereikt hebben. Volgens het rapport van RAAP zou dit zand veel schelpjes moeten bevatten.⁸ Dergelijk zand is door ons niet aangetroffen. Wel is uit de verschillende profielen een zeefmonster genomen. Dit diende snel te gebeuren, voordat het geheel wegzakte. Om dezelfde reden is ook maar één profiel per put gedocumenteerd.

De putten zijn met behulp van meetlinten uitgezet. Een hoofdmeetlijn is uitgezet tussen verschillende hoeken van huizen. Deze hoofdmeetlijn is door de landmeters van de ROB opgenomen.

Afb. 4 Archeologen aan het werk.





Sassenheim - Centrum

De sporen in de putten 1 - 5



WL 20-04-200A

Afb. 5



Mede op basis van de eerdere ervaringen in 1999 is besloten om in de tweede fase van het onderzoek niet met de geplande kleine proefputten uit te voeren. Hierbij werd rekening gehouden dat delen van de geplande putten niet konden worden uitgevoerd door het blijven bestaan van bebouwing en te zeer vervuilde grond ter plaatse. Daarnaast kon met een grotere put meer overzicht worden verkregen dan met de vijf geplande putten. Men had de verwachting dat op de bewuste locatie ook 17^e eeuwse woningen hadden gestaan. Deze en de 19^e eeuwse bebouwing zouden heel goed veel van de oudste sporen verstoord kunnen hebben. Daardoor was de kans om inzicht te krijgen in de oudste fase van bewoning verminderd.

Het archeologisch onderzoek kon pas plaatsvinden nadat de op het terrein aanwezige bodemsanering had plaatsgevonden. Er is besloten om niet over te gaan tot archeologische begeleiding van deze sanering en het daarmee gepaarde grondwerk. De kans op het doen van goede waarnemingen werd als klein geschat en de kosten wogen niet op tegen de te verwachten hoeveelheid te winnen informatie. Hoewel er instructies waren gegeven om funderingen ongeroerd te laten bij de sanering is helaas al het baksteen materiaal structureel verwijderd. Dit is waarschijnlijk niet alleen het gevolg van slechte informatie maar ook doordat de funderingen zo licht en ondiep waren dat zij onderdeel leken van de dunne puinlaag die is afgegraven. Het is daarom niet meer mogelijk om veel te zeggen over de woonhuizen langs de Kerklaan.

Zoals verwacht was het grondwater op deze locatie het grootste probleem. Hoewel in bronbemaling voorzien was bleek het niet mogelijk om deze in te zetten. Tijdens en net voorafgaande aan het IVO-3 werd in de Kerklaan de riolering vervangen waarbij gebruik gemaakt werd van bronbemaling. Dit leidde tot grote zorgen bij en klachten van de omwonenden. Doordat de proefsleuf nog dicht bij de woonhuizen zou worden aangelegd dan de riolering bestond bij velen het idee dat dit onherroepelijk tot schade zou leiden. Hierop heeft de opdrachtgever besloten geen toestemming te verlenen voor het plaatsen van bronbemaling. Daarom is in het veld besloten om te proberen met een krachtige pomp en een iets aflopend opgravingsvlak de proefput droog te houden. Door regelmatig te pompen en het vlak alleen met licht, profielloos, schoeisel te belopen is het mogelijk geweest om zelfs een tweede vlak aan te leggen onder het normale niveau van het grondwater. Dit heeft wel de snelheid van het werk nadelig beïnvloed.

4.3 Onderzoeksresultaten, sporen en structuren

4.3.1 Het onderzoek uit 1999

Put 1, het meest noordwestelijk gelegen putje aan de Hortuslaan, is als eerste aangelegd. Het eerste vlak is onder twee verschillende puinlagen aangelegd. In deze puinlagen waren (en zijn) meerdere moderne leidingen en kabels ingegraven. Als gevolg hiervan is het opgegraven oppervlak van deze put zo goed als gehalveerd. Onder de puinlagen, in relatief schoon zand werden parallelle rijen van spitsporen zichtbaar. Op dit niveau werd het eerste vlak aangelegd. De rijen waren noordwest-zuidoost georiënteerd. Enkele moeilijk te duiden andere sporen bevonden zich eveneens in dit vlak. Hierbij moet waarschijnlijk gedacht worden aan ondiepe kuilen. De spitsporen kunnen getuigen zijn van het zogenaamde drie-steek-delven, dat onder andere in de 19^e eeuw veel heeft plaats gevonden. Om de zandgrond ten behoeve van de bloembollenteelt geschikt te maken werd deze drie spaden diep omgespit. Machinaal is verder laagsgewijs verdiept. Er zijn verder geen antropogene sporen waargenomen. Op een diepte van 1,6 m. moest met verdiepen gestopt worden omdat het grondwater ons parten ging spelen. Het zuidoost profiel is tot op deze diepte aangelegd en gedocumenteerd. In het profiel was te zien, dat onder de zandlaag met de gedocumenteerde sporen nog meer zandlagen volgden, die op een diepte van ca. 1,3 m en 1,5 m door twee dunne veenbandjes afgewisseld werden. Onder aan het profiel diende zich de bovenkant van nog een veenband aan. Na de documentatie van het profiel is de put weer dichtgegooid.

In put 2, aan de Hortuslaan werd eveneens het eerste vlak aangelegd in het relatief schone zand onder de afdekkende puinlagen. In dit vlak zijn ook parallelle rijen van spitsporen aangetroffen. Deze rijen waren, in tegenstelling tot die in put 1, noordoost-zuidwest georiënteerd. Bovendien zijn in dit vlak een langwerpige, rechthoekige kuil en een vagere ronde kuil gedocumenteerd. Er is vervolgens langzaam verdiept tot op een veenlaag. Hierin bevonden zich grote stukken hout- en boomresten. Ook deze veenlaag is weggegraven. In de laag zand, vlak onder de veenlaag, zijn geen sporen meer aangetroffen. Daarom werd meteen verdiept en een profiel aangelegd. Het zuidoostprofiel is gedocumenteerd. Hierin was te zien hoe het zandpakket tussen de afdekkende puinlagen en de uit vijf lagen bestaande veenlaag eveneens uit meerdere opstuivingen/opstu-



Afb. 6 Een skelet en resten van een waterput in werkput 5.

wingen bestaat. Onder de veenlaag kwam een vrij donkere zandlaag te voorschijn. In de opzet van het onderzoek is gesteld, dat de bovenste laag van de Sassenheimer strandwal gedeeltelijk doorgezeefd moest worden op zoek naar vuursteenresten en andere prehistorische archeologica omdat deze in de directe omgeving al vaker zijn aangetroffen. Het is twijfelachtig of de donkere zandlaag de bewuste laag is. Volgens het RAAP-rapport zou de bewuste laag veel schelpjes bevatten.⁹ De donkere zandlaag bevatte deze niet. Toch is een bak volgeschapt met zand van deze laag, om eventueel nog door te zeven. Uit de verschillende lagen van het veen zijn eveneens bodemonsters genomen met het oog op archeobotanische resten.

In put 3, op de hoek van de Hortuslaan en de toenmalige smalle aftakking van de Hoofdstraat kwamen bij het verdiepen meerdere leidingen te voorschijn. Ten gevolge hiervan is het opgegraven oppervlak van deze put verkleind. Net als bij de putten 1 en 2 traden in het eerste vlak onder de puinlagen in het relatief schone zand gelijksoortige spitsporen op, naast een tweetal moeilijk te duiden grondsporen. Nadat deze sporen zijn gedocumenteerd, is voorzichtig verdiept tot net onder de veenlaag, die ook in put 2 optrad. Het oostprofiel is schoongemaakt en gedocumenteerd. Dit profiel was vrijwel identiek aan dat van put 2.

In put 4 is het eerste vlak onder de puinlagen en ook onder een zandpakket in een donkerbruine zandlaag aangelegd. In deze laag waren relatief recente ingravingen, met helder zand opgevuld, te onderscheiden. Dit vlak is gedocumenteerd. Vervolgens is voorzichtig verdiept en waargenomen dat onder een nieuw zandpakket een wat vuilere laag te voorschijn kwam. Deze kan vermoedelijk als oud loopvlak geïdentificeerd worden. Onder deze laag hingen nog enkele parallelle rijen van spitsporen. Deze rijen waren net zoals in de putten 2 en 3 noordoost-zuidwest georiënteerd. De spitsporen tekenden zich af in een zandpakket dat nog ca. 0,4 m dik was. Onder dit zandpakket ligt de veenlaag. Het westprofiel van deze laag is gedocumenteerd en de vermoedelijke cultuurlaag, waaronder de spitsporen hingen, is bemonsterd. Gezien de stratigrafische ligging van deze laag zou het om eerdere spitsporen gaan dan die in de putten 1 t/m 3. De vraag is zelfs of deze laag niet overeenkomt met de in put 5 waargenomen vervuilde, vermoedelijke cultuurlaag uit de Middeleeuwen.

In put 5, net naast de toegang van het kerkhof, werd verdiept tot net onder de verschillende puinlagen. In het hier aangelegde eerste vlak kwamen twee verschillende muurwerken, twee uitgebroken funderingsgreppels en, in het midden van de put, een groot rond spoor te voorschijn. Bovendien waren twee zwakke verkleuringen met daarin dunne donkerbruine streepjes zichtbaar.



Deze deden de aanwezigheid van graven vermoeden. Dit vlak is gedocumenteerd. Vervolgens zijn deze sporen onderzocht. Het blijkt hier inderdaad om begravingen te gaan. Beide skeletten waren oost-west georiënteerd met het hoofd naar het westen. Dit correspondeert met de oriëntering van de kerk. Opvallend is dat ze net buiten het huidige kerkhofareaal liggen, terwijl uit de kronieken blijkt, dat het kerkhof in de loop der geschiedenis alleen maar vergroot is. De graven zouden dus bij het kerkhof moeten horen. Hierbij ontstaat dan al gauw het beeld dat het om begravingen gaat in ongewijde grond. Daar spreekt dan weer tegen dat deze graven dan vrij prominent bij de ingang van het kerkhof lagen. Mocht het om misdadigers, zelfmoordenaars en ongedoopten gaan dan zou een achteraf locatie verwacht worden. Veel waarschijnlijker is dat bij de bouw van de school in de 19^e eeuw de kerkhofmuur is verplaatst, waarbij de graven niet goed zijn geruimd.

De bruine dunne bandjes vormden de resten van grafkisten. Deze zijn nagenoeg vergaan. Wel zijn de spijkers, waarmee de planken van de kist aan elkaar zijn gespijkerd, in situ bewaard gebleven. Van het meest noordelijke graf was de westelijke helft vergraven bij de bouw van een latere waterput; het al genoemde grote ronde spoor. Deze waterput zou hebben gelegen op het schoolplein¹⁰ en is opgebouwd met bakstenen in klein formaat. Hierdoor zijn van het skelet alleen de benen en de linkerhand bewaard gebleven. Van het zuidelijk gelegen graf was door een latere verstoring alleen nog het westelijke kwart aanwezig; van het skelet alleen de onderbenen. Langs de noordwestwand van de put lag het restant van een fors muurfundament. Dit zou van het schoolgebouw kunnen zijn geweest, dat niet al te lang geleden op deze plaats heeft gestaan. In de buurt van dit fundament lagen enkele kloostermoppen. Misschien dat deze voor het fundament zijn hergebruikt. In de noordoostwand van de put stak de hoek van wat in eerste instantie ook een muurfundament leek. Bij nader onderzoek bleek deze muur meer dan een meter diep te gaan. Het is dus eerder aan te nemen dat het hier om een waterput gaat. De muur was opgebouwd met gele en rode bakstenen in klein formaat. Langs de noordwestwand van de put liep een funderingsgreppel waarin naast puin ook veel menselijke botresten lagen. Blijkbaar moeten we in de nabijheid van deze proefput nog meer graven en grafresten vermoeden. Ook deze botten wijzen op het slecht ruimen van graven.

De waterputten lijken in ieder geval relatief jong. Uit de grafkuilen kwamen slechts

enkele kleine scherfjes. Van deze scherfjes leek het meeste steengoed of proto-steengoed te zijn. Op grond van deze bevindingen zouden we met enige voorzichtigheid de graven aan de Late Middeleeuwen of de vroege Nieuwe Tijd kunnen toeschrijven. Het vondstmateriaal kan natuurlijk ook in de grafkuilen zijn geraakt doordat er door oudere lagen heen is gegraven. Dit lijkt echter minder waarschijnlijk.

Na de bewerking van dit vlak kon alleen nog het zuidoostelijke gedeelte verdiept worden omdat beide waterputten de rest diepgaand verstoord hadden. Het tweede vlak is aangelegd in een relatief vuile zandlaag, die ook vondsten bleek te bevatten. Deze vondsten, een aantal scherven, zouden middeleeuws kunnen zijn.

Vervolgens is een derde vlak aangelegd in opnieuw een licht vervuilde laag, waarin ook enkele organische resten waren te zien. In het zuidwestelijke gedeelte van dit kleine vlakje kwamen meerdere kogelpot-achtige scherven voor.

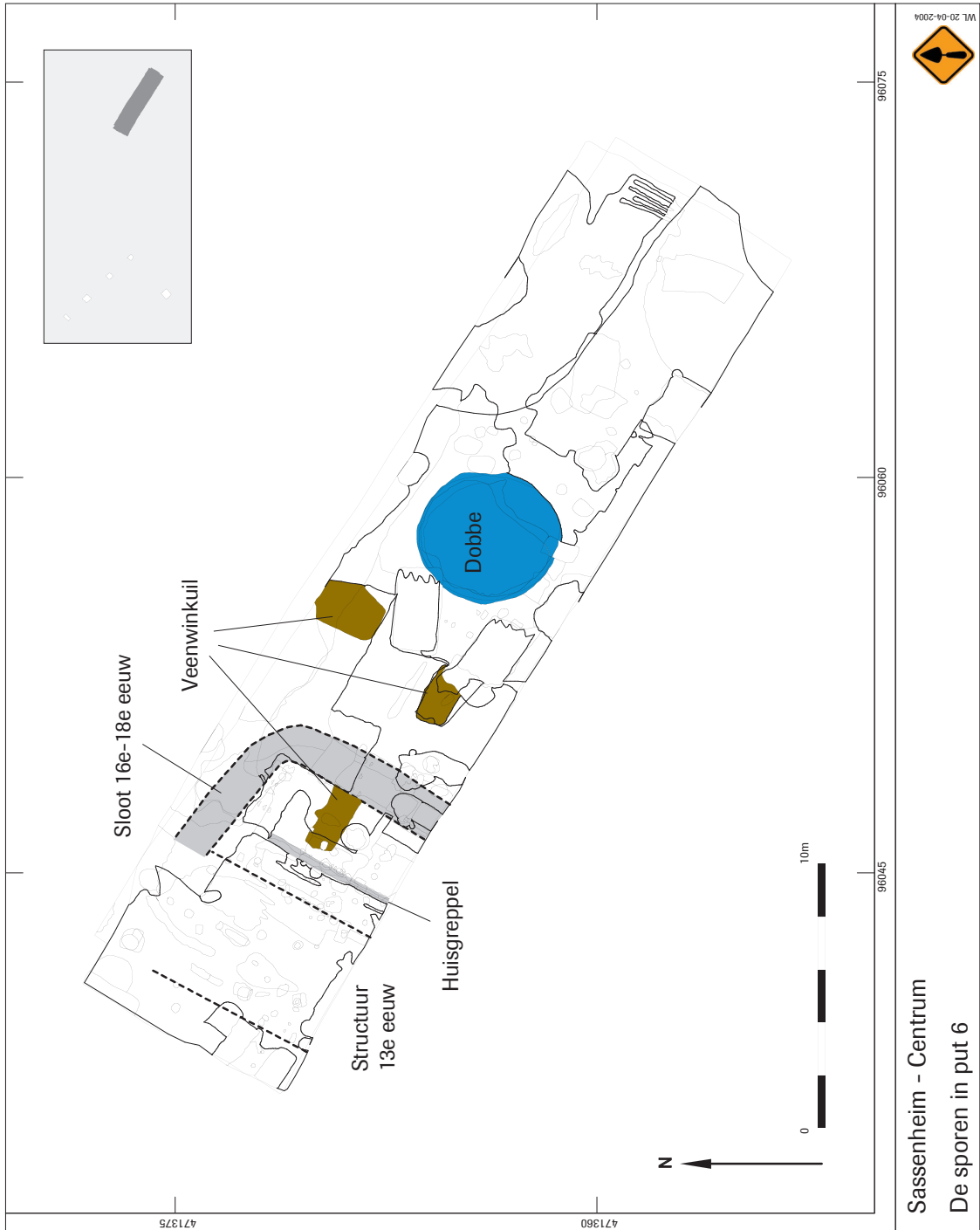
Bij het daaropvolgende verdiepen van dit gedeelte van put 5 bleek dat het zuidoostelijke gedeelte van het derde vlak ofwel een kuil ofwel een depressie was. In deze depressie stak een Pingsdorf-scherf. Dit soort aardewerk werd van de 10^e t/m de 13^e eeuw gemaakt. De vulling van de depressie was opgebouwd uit lichtere zandbandjes afgewisseld door donkerbruine humeuze bandjes. Helaas was nog meer verdiepen onmogelijk omdat op dit niveau het grondwater kwam opwellen. Ook de documentatie van het profiel kon uit veiligheidsoverwegingen niet meer plaatsvinden. Wel is de onderkant van de zogenaamde depressie ingemeten.

4.3.2 De proefsleuf uit 2003

Het meest in het oog springende fenomeen in put 6 waren de vele spitsporen in het eerste vlak (Sporen 14, 22, 25, 27, 40 tot en met 47 en 69). Deze sporen zijn het overblijfsel van het zogenaamde 'drie-steeksdelfen', een methode waarbij de grond diep werd omgezet om zo grondverbetering toe te passen. Over het algemeen werd dit gebruikt om de grond geschikt te maken voor de bloembollenteelt. De ligging ervan, dicht bij de kerk, lijkt uit te wijzen dat het hier mogelijk om een van de oudste percelen gaat waar deze teelt heeft plaatsgevonden. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat het hier om velden gaat waar (luxe) groenten en fruit werden verbouwd voor consumptie in de grote steden.

De delfsporen reikten niet tot aan het eerste vlak waardoor de oudste bewoninglagen ongestoord bleken. Ook waren de meeste

10 Mondelinge mededelingen omwonenden.



Sassenheim - Centrum
De sporen in put 6

Afb. 7

recente verstoringen op dit niveau verdwenen. Hoewel nog een poging is gedaan om aan de hand van de diepste verstoringen de plaats van de gesloopte funderingen te reconstrueren bleek dat niet mogelijk. Het beeld op dit niveau was weinig overzichtelijk omdat veel van de sporen bij nadere bestudering ondiepe kleine verstoringen bleken te zijn (allen spoor 999).

Op het niveau van het tweede vlak waren de oppervlakkige verstoringen grotendeels verdwenen. Op dit vlak viel meteen een grote baan op (S 164) die bestond uit zandig veen. Het gaat hier om een opduiking van het onderliggende veen dat op enkele plaatsen is doorgetrapt. In het veen waren verkleuringen zichtbaar die waren veroorzaakt door recenter gebruik van het gebied als akker of weidegrond. Het gaat hier niet om paalsporen maar om vlekken die zijn ontstaan doordat vee tijdens natte perioden door de bovengrond is gezakt.

Een duidelijk bewijs dat het terrein in gebruik is geweest als weidegrond is de vondst van een dobbe. Deze kunstmatige drenkplaats (S 57 en 58) is speciaal voor het vee gegraven. De buitenste vulling heeft van bovenaf gezien een uitstulping naar de binnenzijde. Bij het couperen van deze dobbe werd duidelijk dat het vee vanaf de zuidoost zijde de kuil inliep om te drinken. Daardoor is de kuil langzaam gevuld met zand dat voortdurend gemengd werd door de hoeven

van het vee. Aan het eind van het bestaan van dit spoor is het geheel snel bewust dichtgegooid. Waarschijnlijk om het terrein aan het einde van de 17^e of begin 18^e eeuw geschikt te maken voor bebouwing of als akker. Bij het graven van de dobbe is zeer goed gelet op de bodemopbouw. De onderzijde van de kuil bevindt zich precies boven de grens van het veen met het onderliggende zand. Na voltooiing van de kuil is hij van onderen lek gestoten. Het gat is niet groter dan 15 centimeter. Door deze constructie vulde de dobbe zich snel met helder water zonder dat het onderliggende zand mee omhoogkwam. Het veen kon zo als filter functioneren zodat het water lang drinkbaar bleef.

Hoewel het veen niet systematisch is gewonnen lijkt het erop dat incidenteel toch speciale veenwinkuilen zijn gegraven. Het gaat hierbij om een aantal rechthoekige sporen (S 54, 128 en 142) waarvan de bodem slechts ondiep in de onderliggende zandlaag ligt en waarvan de vulling slechts kleine deeltjes veen bevat. Een datering voor deze sporen is niet te geven.

Tijdens het onderzoek leek zich de plattegrond van een klein huis of schuur zich af te tekenen. Tijdens het verder afwerken en documenteren van de sporen bleek dat de helft van de plattegrond bestond uit een serie nazakkingen en vullingen (S 130 tot en met 136) van een onderliggende sloot

Afb. 8 De veenopduiking en dobbe (put 6, vlak 2) (SASM03-41).





Afb. 9 De huisgreppel en paalsporen (SASM03-19).

(S140). Het tweede deel van de 'plattegrond' bleek inderdaad bij een huis of schuur te horen. Het gaat hierbij om een zogenaamde huisgreppel (S47), een afvoergoot langs de muur. De vele kleine paalsporen waren ongetwijfeld onderdeel van de wandconstructie. Het noordelijke deel van de plattegrond is erg onduidelijk. Waarschijnlijk is een verzameling kleine sporen op een afstand van 4 a 5 meter van de huisgreppel alles wat is overgebleven van de tegenoverliggende wand. Het geheel geeft de indruk dat het hier om een lichtgebouwde kleine constructie gaat. Van al deze sporen bevat slechts de huisgreppel vondstmateriaal dat dateert uit de eerste helft van de 13^e eeuw. Een jongere sloot (S 340) met een haakse bocht omsluit waarschijnlijk een klein perceel dat in de hoek van de Kerklaan en Hoofdstraat was gelegen. Deze sloot is waarschijnlijk gegraven in de eerste helft van de 16^e eeuw en in de 17^e eeuw weer dicht gegooid. Het is onduidelijk of de sloot een erf met daarop een huis of boerderij heeft omringd of dat het om een perceelsgrens tussen akkers ging. Het eerste lijkt het meest aannemelijk mede omdat de kaart die Jan

Pietersz. Dou vervaardigde in 1635, aangeeft dat er in het gebied toendertijd een huis gestaan heeft.

Een aantal sporen aan de noordzijde van de put is bewust niet gecoupeerd. Dit is enerzijds gebeurd omdat het doel van het IVO-3 onderzoek is om tot een waardstelling van de vindplaats te komen. Het is dan ook lang niet altijd noodzakelijk om alle aangetroffen grondsporen tot in detail te onderzoeken. Anderzijds werd gevreesd dat al te veel ingravingen zouden gaan functioneren als welplaatsen voor het grondwater waardoor de rest van het vlak niet meer gedocumenteerd zou kunnen worden.

Op basis van het bovenstaande komt het volgende beeld naar voren. Gedurende de 13^e eeuw heeft op het terrein een boerderij gelegen. Het overgrote deel is tot in de 17^e eeuw in gebruik geweest als weidegrond en/of akkerland. Mogelijk heeft er in de 17^e eeuw al een huis gestaan maar echte aanwijzingen voor grondige veranderingen in het aanzien van het gebied dateren pas tegen het einde van de 17^e en/of het begin van de 18^e eeuw. De dobbe werd dichtgegooid en het gebied



geschikt gemaakt voor woningbouw. In de 18^e eeuw hebben er vermoedelijk vijf armenhuisjes gestaan. Het gaat dan waarschijnlijk om vijf katholieke armenhuisjes.

Aanwijzingen hiervoor vormen een aantal scherven, voornamelijk uit een afvalkuil (S1), en enkele stukjes baksteen. Ook in het pompgat in de zuidhoek van de put werd materiaal uit deze periode gevonden maar het is onduidelijk of het hier gaat om materiaal uit een spoor of losse vondsten. Hoe deze en latere bebouwing er moet hebben uitgezien, weten we niet. Voorafgaande aan het onderzoek zijn als gevolg van het sloopwerk alle sporen van gebouwen van na 1600 verdwenen. Ook deze fase van woningbouw was geen lang leven beschoren. In de 19^e eeuw werd het gebied opnieuw bebouwd. Hiervan is echter vrijwel niets teruggevonden. Een deel van het terrein is vanaf de 19^e eeuw in gebruik geweest als akkerland of moestuinen, getuige de diepdelfsporen.



5 Het aardewerk

S. Ostkamp

5.1 Inleiding

Tijdens de in 1999 en de in 2003 uitgevoerde opgravingen in het centrum van Sassenheim werd een bescheiden hoeveelheid vondstmateriaal aangetroffen. Alleen het keramische deel van hiervan is gedetermineerd naar baksel, herkomst en ouderdom. Het overige materiaal (glas, metaal, natuursteen, pijpenkoppen) is wel globaal bekeken doch niet nader gedetermineerd.¹¹ Het belangrijkste doel bij de bestudering van dit vondstmateriaal was het vaststellen van de ouderdom van de vroegste bewoningsactiviteiten ter plaatse. Omdat op grond van de uitkomsten van de opgraving geen verder onderzoek zal plaatsvinden, vormen de in dit rapport gepresenteerde resultaten tevens het eindverslag van het archeologisch onderzoek op deze locatie. Dit is de reden dat uitgebreider wordt stilgestaan bij de inhoud van enkele tijdens het onderzoek aangetroffen afvalkuilen. De analyse van deze vondstgroepen moet inzicht geven in de sociale achtergrond van de vroegere gebruikers van de gevonden objecten. Daarnaast is de presentatie van de vondsten uit deze afvalkuilen van belang voor toekomstige materiaalstudies. Om de inhoud van de afvalkuilen optimaal te kunnen vergelijken met soortgelijke vondstgroepen die elders in onze streken werden gevonden en nog gevonden zullen worden, zijn deze geïnventariseerd volgens de standaard van het zogenaamde 'Deventer-systeem'.¹²

5.2 De oudste vondsten

De oudste vondsten uit beide opgravingen zijn in 1999 aangetroffen. Het betreft enkele sterk verweerde fragmenten van inheems Romeins aardewerk. Onder de scherven zijn zowel voorbeelden met een magering bestaande uit zand als wel plantaardig materiaal.¹³ Omdat het in alle gevallen kleine sterk verweerde scherven betreft, is over de vorm van de potten niets te zeggen. Qua datering kunnen de scherven dan ook niet nauwkeuriger dan tussen grofweg het begin van de jaartelling en 270 geplaatst worden. Gelet op het aantal scherven lijkt het onwaarschijnlijk dat deze afkomstig zijn van een nederzetting die direct op de onderzoekslocatie gelegen was. Eerder moet gedacht worden aan 'zwerfafval' van bewoning in de (nabije) omgeving. Overigens kan ook niet uitgesloten worden dat de vondsten het restant zijn van een nederzetting die in de loop der tijd geheel weg erodeerde. Op basis van het vondstmateriaal is het

onwaarschijnlijk dat de onderzoekslocatie in de periode tussen de Romeinse Tijd en de Volle Middeleeuwen bewoond is geweest. De oudste scherven die wijzen op hernieuwde bewoningsactiviteiten stammen uit de 12^e eeuw. Ook nu gaat het weer om enkele fragmenten, die vooral tijdens de opgraving in 1999 zijn gevonden. Onder het importmateriaal dat uit deze periode stamt, zijn onder meer scherven van Pingsdorf en Maaslands aardewerk. Een ander deel van de importen bestaat uit zogenaamd blauwgrijs aardewerk. De benaming van deze bakselgroep is ontleend aan de Duitse term *Blaugraue Ware*. Omdat het bij het onder deze groep beschreven aardewerk zonder uitzondering om dezelfde uit Duitsland afkomstige producten handelt, is ervoor gekozen Nederlandse vondsten van een gelijke benaming te voorzien. Vrijwel alle fragmenten van blauwgrijs aardewerk behoren tot de groep met een zogenaamd Elmp-typen baksel. Slechts één van de scherven heeft een Paffrath-baksel. Over de exacte datering van al deze scherven tasten we in het duister. Voor zowel het Maaslandse, het Elmpert als het Paffrath aardewerk geldt dat ze zowel uit de 12^e als de vroege 13^e eeuw kunnen dateren. Omdat één van de Maaslandse scherven afkomstig is van een kan, staat vast dat dit een laat voortbrengsel van deze groep betreft. De eerste kannen verschenen eerst kort voor 1200 op de markt. Vervolgens werden ze tot in het midden van de 13^e eeuw naar onze streken verhandeld. Hoewel de Pingsdorf scherven voor 1200 gedateerd moeten worden, is door het ontbreken van specifieke typologische kenmerken ook voor deze fragmenten niet te zeggen hoe oud ze precies zijn. Het aardewerk uit Pingsdorf werd vanaf 1200 vervangen door proto-steengoed. De diverse proto-steengoed scherven zijn derhalve met zekerheid in de 13^e eeuw te dateren. Fragmenten van steengoed uit Siegburg laten zien dat de onderzoekslocatie ook gedurende de gehele 14^e eeuw bewoond moet zijn geweest. In dit deel van Sassenheim is vanaf de (late) 12^e eeuw en de gehele daarop volgende laatmiddeleeuwse periode gewoond.

5.3 Vondsten uit enkele postmiddeleeuwse afvalkuilen

Naast de middeleeuwse sporen waarin doorgaans slechts enkele scherven zijn gevonden, zijn enkele kuilen en lagen van na 1500 aangetroffen die grotere vondstgroepen bevatten. Waarschijnlijk betreft het afvalkuilen en -lagen waarvan de inhoud in de loop der eeuwen verging en alleen de keramische component bewaard bleef. De oudste verzameling van dit materiaal komt niet uit een

11 Alle vondsten uit deze categorieën stammen uit de Nieuwe Tijd en vegen geen nadere informatie toe aan de resultaten van het aardewerkonderzoek.

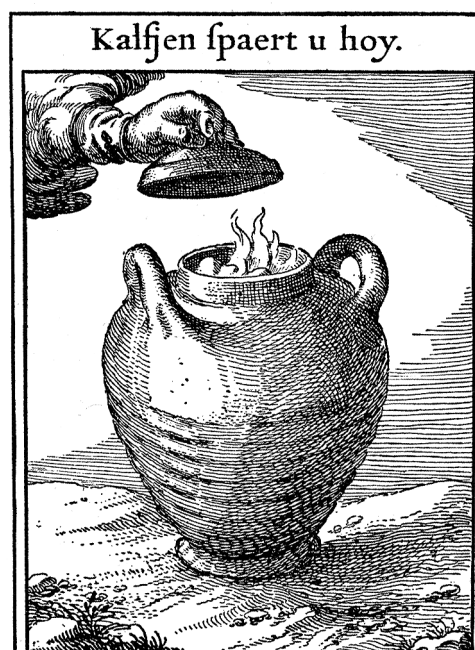
12 Zie voor een uitgebreide beschrijving van het Deventer-systeem: Ostkamp 2002, 16-19. De aan deze standaard gekoppelde publicaties die tot nog toe verschenen zijn: Bartels, Clevis & Zeiler 1993; Bartels 1999; Barwasser & Smit 1997; Bitter 1995; Bitter e.a. 1997a en b; Blauw e.a. (red.) 1997; Bult 1995; Carmiggelt & Van Veen 1995; Clevis 2001; Clevis & Kottman 1989; Clevis & Thijssen 1989; Clevis & Kleij 1990; Clevis & Smit 1990; Dijkstra & Spanjer 2002; Groothedde & Bartels 2000; Jacobs 1994; Jacobs 1995a; Jacobs 1997; Jacobs & Van Veen 1996; Jacobs, Olthof & Pavlovic 2000; Jacobs, Poldermans & Van der Zon (red.) 2002; Kleij 1995; Kottman 1992a; Kottman 1992b; Krauwert & Snieder (red.) 1994; Ostkamp 1998; Ostkamp e.a. 1998; Ostkamp (red.) 1999; Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001; Thijssen (red.) 1991; Verhoeven & Brinkemper (red.) 2001; Vermeulen 2002; Vreenegoor & Kuipers 1996.

13 Determinatie S. Bloo (ADC).

afvalkuil maar uit een sloot (put 3, spoor-nummer 140). Het stamt uit de eerste helft van de 16^e eeuw. Van de vondsten is slechts een klein deel compleet genoeg om het type ervan te kunnen bepalen. Uit dit spoor zijn drie scherven afkomstig van uit het Duitse Rijnland geïmporteerde steengoed kannen. Twee hiervan (s5- en s1-) zijn ouder dan de rest van het materiaal, ze moeten geduid worden als opspit. Het derde fragment is afkomstig van een in Keulen of Frechen vervaardigde kan. Dit fragment stamt uit het tweede kwart van de 16^e eeuw. Onder het in de regio vervaardigde roodbakkende aardewerk zijn een bakpan (r-bak-1), een bord (r-bor-1), een grape (r-gra-34) en een lekschaal (r-lek-10). Voor al deze vormen geldt dat het ook elders in West-Nederland algemene vondsten zijn in vroeg- tot midden-16^e-eeuwse vondstcontexten.¹⁴ Op de bovenzijde van het bord is met een kwast een vrij grove slijbversiering aangebracht (cat.nr. 2). Voor dergelijke op bordjes aangebrachte tekens is wel gesuggereerd dat ze een magische, kwaad afwerende betekenis hadden.¹⁵ Een vrij grote groep scherven uit de 17^e eeuw werd in 2003 gevonden tijdens de aanleg van het sporenvlak in werkput 6. De vondstnummers 1 en 3 bevatten 214 fragmenten met een totaal gewicht van ruim 6,5 kilogram. Deze scherven zijn afkomstig van tenminste 64 individuele potten. Met uitzondering van een 14^e-eeuwse scherf van Siegburgs steengoed zijn alle scherven vanaf circa 1600 te dateren. Verreweg het grootste deel van de scherven stamt uit de 17^e eeuw. Minder dan een kwart van de fragmenten stamt uit de 18^e eeuw, terwijl onder de vondsten slechts één 19^e-eeuwse scherf is. Dit gegeven doet vermoeden dat de ter plaatse van werkput 6 verwijderde bouwvoor in feite een 17^e-eeuwse ophogings- of egalisatielaag was. Ook het gegeven dat veel van de scherven zich tot grotere fragmenten lieten samenvoegen wijst in deze richting. Onder de vondsten zijn diverse vormen van in de regio vervaardigd rood- en witbakkend loodglazuur aardewerk. Voor alle reconstrueerbare vormen geldt dat ze ook elders bij opgravingen in 17^e-eeuwse vondstcontexten zijn aangetroffen. Zo is een bakpan van een type r-bak-38 cat.nr. 1) eerder gevonden in een laat-17^e- en/of vroeg-18^e-eeuwse beerput in Tiel.¹⁶ De vorm van de pan - met zijn relatief hoge wand en vlakke bodem - was waarschijnlijk uitermate geschikt voor een gebruik op een fornuis. Door de pan poten van poten te voorzien kon deze echter ook in een open haardvuur gebruikt worden. Een grape van het type r-gra-50b werd eerder in Alkmaar gevonden in een beerput die (kort) voor 1640 buiten gebruik moet zijn gemaakt.¹⁷ Grapen

van het r-gra-91b moeten eveneens vooral in de eerste helft van de 17^e eeuw gedateerd worden.¹⁸ Ook nu lijkt de lage en brede vorm van de grapen vooral te zijn ingegeven door de mogelijkheid de voorwerpen ook op een fornuis te kunnen gebruiken. Hoewel fornuizen in onze streken reeds vanaf de 16^e eeuw in gebruik zijn, vond de popularisering van deze warmtebron vooral vanaf de 17^e eeuw plaats. Omdat het koken op fornuizen andere eisen aan kookgerei stelde dan het dan toegebruikelijke open haardvuur, veranderde vanaf de (vroeg) 17^e eeuw de vorm van relatief hoge en gesloten vormen naar meer lage en open pannen. Ook één van de potten uit de opgraving (r-pot-23) dankt zijn ontstaan aan de opkomst van het fornuis. Tot in de 17^e eeuw was het namelijk gebruikelijk om naast de haard een aspot in te graven. Wanneer de familie 's nachts naar bed ging werd de nog gloeiende as in deze pot gedeponeerd. Met de komst van fornuizen verdween ook de gewoonte om aspotten naast de stookplaats in te graven. Naast de fornuizen werden voortaan vrijstaande doofpotten geplaatst.

De in Sassenheim gevonden pot (r-pot-XX) is een vroeg exemplaar van een dergelijk voorwerp. Een bij de geheel ongeglazuurde pot behorend deksel is aan de onderzijde beroet. Bij het deksel ontbreekt de karakteristieke dubbele afsluitring.¹⁹ Deze was



Afb. 10 Emblematum van een doofpot uit Roemer Visschers Zinnepoppe (1604).

14 Vergelijk: Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2001, 36; 113; 120.

15 Garthof-Zwaan 1983.

16 Bartels 1999, 636.

17 Bitter e.a. 1997b, 56.

18 Bartels 1999, 668 (De latere voorbeelden op pagina 669 zijn afkomstig uit beerputten die een langere gebruiksduur hebben gekend en door de auteur met het oog op het verkorte van de looptijd 'zuiver' zijn gemaakt. De datering moet hierdoor met de nodige reserve benaderd worden).

19 Bitter, Ostkamp & Roedema 2002.



bedoeld om de in de pot gedeponeerde gloeiende kooltjes te smoren. Mogelijk is de dubbele afsluitring een latere uitvinding. Een tweede deksel is van het type w-dek-900. Het is een type deksel dat behoort bij een zogenaamde sluitpan. Een dergelijk witbakend deksel werd nog niet eerder binnen het Deventer-systeem gepubliceerd. Van vergelijkbare deksels in roodbakend aardewerk (r-dek-8) zijn echter diverse parallellen uit (laat-)17^e-eeuwse vondstcontexten voorhanden.²⁰

Een latere vondstgroep omvat de vondstnummers 2 en 9. Onder de min of meer complete vondsten uit deze afvalkuil zijn een in Oosterhout vervaardigde kan (r-kan-27), een

uit de regio afkomstige vuurtest (r-tes-1) en een mogelijk in Gouda gemaakte vergiet (w-ver-5). Voor al deze vondsten geldt dat ze in de late 18^e eeuw gedateerd moeten worden.

De jongste vondsten stammen uit de 19^e eeuw. Een diep bord dat gebruikt werd bij de bereiding van voedsel op een kachel (r-bor-13) draagt een zogenaamd BOZ-blindmerk. De letters BOZ staan voor Bergen op Zoom, één van de belangrijkste 19^e-eeuwse productiecentra van gebruiksaardewerk. Een deksel uit deze context (r-dek-6) behoorde ooit bij een kachelpan. De vormgeving van dit voorwerp was dusdanig dat het ook als bord kon worden gebruikt.

²⁰ Vergelijk: Carmiggelt & Van Veen 1995, 55; Bartels 1999, 654 (daar abusievelijk als r-dek-9 beschreven).



6 Conclusie

Tijdens het archeologisch onderzoek in 1999 en 2003 in het centrum van Sassenheim zijn veel nieuwe gegevens tevoorschijn gekomen over de geschiedenis van het dorp. Op basis van historische en archeologische gegevens werd verwacht dat de oorsprong van de plaats teruggaat tot in de 8^e of 9^e eeuw. Deze veronderstelling kon echter aan de hand van dit onderzoek niet worden getoetst.

Weliswaar werd in het beginstadium aangenomen dat de Nederlands Hervormde kerk in het hart van het oude centrum zou liggen, tijdens het voorafgaande bureauonderzoek werd duidelijk dat de oudste kern iets ten noorden, dus buiten het plangebied, moet worden gezocht. Deze veronderstelling is getoetst en inderdaad dateren de oudste vondsten uit de Volle Middeleeuwen (12^e/13^e eeuw).

Dit resultaat is in overeenstemming met de waarnemingen die zijn gedaan tijdens werkzaamheden in de kerk zelf. Deze wezen op een datering die teruggaat tot in de 11^e eeuw.

Een kleine methodische kanttekening bij het hierbovenstaande is echter wel op zijn plaats. Tijdens het onderzoek uit 1999 zijn relatief zulke kleine putten gegraven en tijdens het gehele onderzoek is zoveel wateroverlast geweest dat er een, zij het kleine, kans is dat de oudste sporen net niet in de werkputten lagen of gemist zijn.

Wel opmerkelijk is de vondst van scherven die dateren uit de Romeinse tijd. Op zich vormt het geen direct bewijs dat op de onderzochte plaats een nederzetting uit die periode gelegen was maar de vondsten kunnen best afkomstig zijn uit de periferie van een nederzettingsterrein dat in de directe omgeving van het onderzoeksgebied gezocht moet worden. Het bevestigt het beeld dat de strandwallen in de Romeinse tijd bewoond werden. In de toekomst zal rekening dienen te worden gehouden met mogelijke sporen uit deze periode in het gebied op de Sassenheimer strandwal en in het bijzonder rond de kerk.

Naast sporen van bewoning zijn ook enkele, waarschijnlijk laatmiddeleeuwse graven gevonden. Dit wijst erop dat de begrenzing van het kerkhof in de loop der eeuwen gewijzigd is. Het is oorspronkelijk groter geweest dan totnogtoe gedacht werd. Dit maakt het noodzakelijk om rekening te houden met oude begravingen zowel op als buiten het kerkhof zoals het nu ommuurd is. De positieve reactie van de omwonenden op de vondsten van de oude school, muurresten en

een waterput, maken duidelijk dat dit resultaat van het onderzoek, hoewel vanuit de vraagstelling weinig interessant, sterk tot de verbeelding spreekt. Het is dan ook de moeite van het overwegen waard om bij toekomstige ontwikkelingen op het cultuurhistorisch vlak binnen de Gemeente Sassenheim ook sterk rekening te houden met de meer recente perioden.

Over de aard en omvang van met name de middeleeuwse nederzetting kan weinig met zekerheid worden gezegd. Het beeld dat naar voren komt is dat de nederzetting zich langs de huidige Hoofdstraat bevond. Incidenteel heeft men de zone van de met veen afgedekte strandvlakte benut voor kleine huizen of schuren. De begrenzing in noordwestelijke richting kon niet worden vastgesteld.

In deelgebied I konden archeologische waarden worden aangetoond. Gezien de aard van de geplande en inmiddels uitgevoerde werkzaamheden voor de hernieuwde inrichting van de openbare ruimte rond de kerk is hier geen directe bedreiging van de archeologische waarden in de ondergrond.

Vervolgonderzoek is hier dan ook niet noodzakelijk. Bij toekomstige werkzaamheden in dit gebied en langs de Hoofdstraat dient in de toekomst rekening te worden gehouden met archeologische waarden in de ondergrond. Zie hiervoor verder de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland.

Het deelgebied II komt voor een groot deel overeen met de met veen afgedekte strandvlakte tussen de Warmonder en Sassenheimse strandwallen. Hier heeft in de Middeleeuwen slechts perifere activiteit plaatsgevonden. Gebruik voor 1100 na Chr. is goeddeels uit te sluiten. Het documenteren van de eventueel aanwezige resten in het gebied is dermate kostbaar en de informatie waarde laag dat verder onderzoek in dit gebied niet wenselijk is. Verder zijn de eventueel aanwezige resten zijn door de bebouwing in de 19^e en 20^e eeuw zwaar aangetast. De noodzakelijke sanering van het gebied maakt de omstandigheden waaronder een eventueel vervolgonderzoek zou moeten plaatsvinden slecht voor het doen van waarnemingen. Dit alles in overweging nemend heeft de ROB na afsluiting van het veldwerk besloten om het gebied vrij te geven.



Literatuur

- BARTELS, M., 1999:** *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900).* Zwolle/Amersfoort.
- BARTELS, M., H. CLEVIS & F.D. ZEILER, 1993:** *Van huisvuil en huizen in Hasselt. Opgravingen aan het Burg. Royerplein.* Kampen.
- BARWASSER, M. & M. SMIT, 1997:** *Acht eeuwen tussen twee stegen. Archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek in Kampen.* Kampen.
- BITTER, P., 1995:** *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar. Publicaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 1*, Zwolle.
- BITTER, P. E.A., 1997A:** *Wonen op Niveau. Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat. Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 5*, Alkmaar.
- BITTER, P. E.A., 1997B:** *Wonen op Niveau. Catalogus van keramiek en glas. Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 5A*, Alkmaar.
- BITTER, P., S. OSTKAMP & R. ROEDEMA, 2002:** *De beerput als bron. Archeologische vondsten uit het dagelijks leven in het oude Alkmaar.* Alkmaar.
- BLAUW, H. E.A. (RED.), 1997:** *Cruydenborgh en Endelhof. Geschiedenis en opgraving van twee verdwenen buitenplaatsen aan de Vecht te Maarssen.* Maarssen.
- BRUIJN, A., 1979:** *Pottersvuren langs de Vecht. Aardewerk rond 1400 uit Utrecht. Rotterdam papers, III.* Rotterdam.
- BULT, E.J., 1995:** Delftse theepotten, de tweede generatie, in: H. Clevis (red.) *Assembled articles 2. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Antwerpen 25 and 26 January 1995.* Antwerpen/Nijmegen. 33-42.
- CARMIGGELT, A. & M.M.A. VAN VEEN, 1995:** *Laat- en postmiddeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag. HOP-reeks 2.* Den Haag.
- CLEVIS, H., 2001:** *Zwolle ondergronds. Zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle.* Zwolle.
- CLEVIS, H. & J. KOTTMAN, 1989:** *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750.* Kampen.
- CLEVIS, H. & J. THIJSSSEN, 1989:** *Kessel huisvuil uit een kasteel. Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek, 136.*
- CLEVIS, H. & P. KLEIJ, 1990:** *Het Zwolse Celehuisje, de bewoners en hun afval, 1550-1650, in Zwols historisch tijdschrift, 7-3, 76-93.*
- CLEVIS, H. & M. SMIT, 1990:** *Verscholen in vuil. Archeologische vondsten uit Kampen 1375-1925.* Kampen.
- DIJKSTRA, J. & M. SPANJER, 2002:** *IJsselstein, Hofstraat – AAO. ADC Rapport, 129,* Bunschoten.
- DIJKSTRA, J., E.A., 2003:** *Dokkum, Archeologisch onderzoek Koningstraat. ADC Rapport, 204,* Bunschoten.
- GROOTHEDDE, M. & M. BARTELS, 2000:** *Taminiau in Zutphen, archeologie, geschiedenis en producten van een 19de-eeuwse pottenbakkerij, in: A. Böing e.a. (red.) Töpfer. Kramer. Pottenbakkers. Keramiek tussen IJssel en Berkel.* Borken.
- HURST, J.G., D.S. NEAL & H.J.E. VAN BEUNINGEN, 1986:** *Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650. Rotterdam Papers VI. A contribution to medieval archaeology,* Rotterdam.
- JACOBS, E., 1994:** *Archeologisch onderzoek op een binnenterrein achter de percelen Burgwal 95-99 te Haarlem, Haarlems bodemonderzoek, 28, 3-25.*
- JACOBS, E., 1995:** *De Rode Gravin. Archeologisch onderzoek op het terrein tussen Gravinneesteeg en de Gedempte Oude Gracht te Haarlem, Haarlems bodemonderzoek, 29, 3-72.*
- JACOBS, E., 1997:** *Begijnhof 6/6a: Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen, Haarlems bodemonderzoek, 31, 39-77.*
- JACOBS, E. & M.M.A. VAN VEEN, 1996:** *Van kerk tot rekenwerk. Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout. HOP-reeks, 3,* Den Haag.
- JACOBS, E., D. OLTHOF & A. PAVLOVIC, 2000:** *Antoniestraat 6 en 8: potten en putten, Haarlems bodemonderzoek, 34, 3-110.*
- JACOBS, E., M. POLDERMANS & T. VAN DER ZON (RED.), 2002:** *Spitten aan het Spaarne. Archeologisch onderzoek onder de Gravinneehof in Haarlem,* Haarlem.
- JAGER, D. H. DE, 1997:** *Dorpsvernieuwingsgebied Centrumplan Sassenheim. Historisch en archeologisch onderzoek. RAAP-Rapport 321.*
- KLEIJ, P., 1996:** *Oosterhouts aardewerk, in: H. Clevis (red.) Assembled articles 2. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Antwerpen 25 and 26 January 1995,* Antwerpen/Nijmegen. 101-128.
- KONING, M. W. A. DE, 2001:** *Verkennd Archeologisch Bodemonderzoek Bijweglaan 5 te Sassenheim. Rapport A01-136.Z Arnicon.*
- KOTTMAN, J.F.P., 1992A:** *Zeventiende-eeuwse glazen drinkgerei uit het adellijk vrouwenstift van Susteren, Vormen uit vuur, 146, 4-15.*
- KOTTMAN, J.F.P., 1992B:** *Glasvondsten uit de beerkelder van Cruydenborgh, Westerheem, 41, 210-226.*
- KRAUWER, M., & F. SNIEDER (RED.), 1994:** *Nering en vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort,* Utrecht.



- OSTKAMP, S., 1998:** Vleuten, de vondsten. In: *Archeologisch onderzoek Vleuten de Meern, Plangebied Veldhuizen. Rijksstraatweg. Veldhuizen A. Rapportage archeologische monumentenzorg* 60. Amersfoort
- OSTKAMP, S. E.A., 1998:** *Van gorters, brouwers en een hospitaal. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein. Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie*, 6. Alkmaar.
- OSTKAMP, S. (RED.), 1999:** *De opgraving van het St. Agnesklooster in Oldenzaal. Rapportage archeologische monumentenzorg*, 50, Amersfoort.
- OSTKAMP, S., R. ROEDEMA & R. VAN WILGEN, 2001:** *Gebruikt en gebroken. Archeologisch onderzoek naar drie vondstlocaties in het oostelijk stadsdeel. Rapporten over de Alkmaarse monumentenzorg en archeologie*, 10. Alkmaar.
- OSTKAMP, S., 2002:** Afval als historische bron, in: *ADC-info*, 2^e kwartaal 2002, 12-23.
- OSTKAMP, S., 2003a:** Majolica en faience uit een beerput op het bedrijfsterrein aan het Oosteinde. Een greep uit het assortiment van De Porceleyne Fles (1660-1680), in: M. van Aken-Fehmer, T. Elians & L. Schledorn (red.) *Delfts aardewerk. Geschiedenis van een nationaal product*, 3, Zwolle/Delft.
- OSTKAMP, S., 2003b:** Een boedel op de schop. 16^{de}-eeuwse vondsten uit Oldenzaalse waterput, *Overijssels erfgoed. Archeologische en bouwhistorische kroniek 2002*, Zwolle, 71-112.
- THUSSEN, J. (RED.), 1991:** *Tot de bodem uitgezocht. Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen 1375-1850*. Nijmegen.
- VERHOEVEN, A.A.A. & O. BRINKEMPER (RED.), 2001:** *Twaalf eeuwen bewoning langs de Linge bij De Stenen Kamer in Kerk-Avezaath, Rapportage archeologische monumentenzorg*, 85, Amersfoort.
- VERMEULEN, B., 2002:** *Het middeleeuwse tolhuis en de middeleeuwse landweer aan de Snipperlingsdijk te Deventer. Rapportage Archeologie Deventer*, 10, Deventer.
- VREENEGOOR, E. & J. KUIKERS (RED.), 1996:** *Vondsten in Veere. Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van het huis 'In den Struys'*. Abcoude/Amersfoort.

Lijst met afbeeldingen

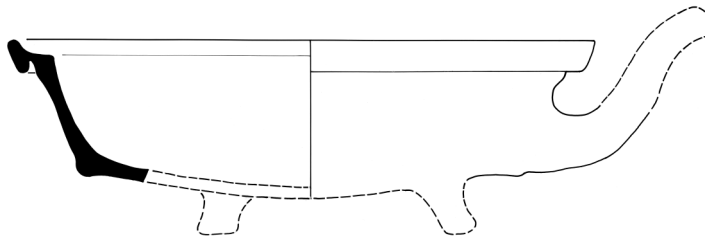
- 1 De locatie van het onderzoeksgebied.
- 2 De landschappelijke omgeving van het onderzoeksgebied: de ligging ten opzichte van de strandwallen.
- 3 Overzicht van de opgegraven proefputten.
- 4 Archeologen aan het werk.
- 5 Overzicht van de gedocumenteerde grondsporen in werkput 1 t/m 5.
- 6 Een skelet en resten van een waterput in werkput 5.
- 7 Overzicht van de gedocumenteerde grondsporen in werkput 6.
- 8 De veenopduiking en dobbe (put 6, vlak 2) (SASM03-41).
- 9 De huisgreppel en paalsporen (SASM03-19).
- 10 Emblematum van een doofpot uit Roemer Visschers Zinnepoppe (1604).





Bijlage: Catalogus





Opbouw van de catalogus blokjes:

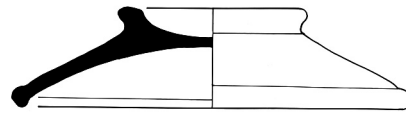
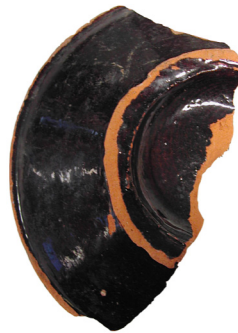
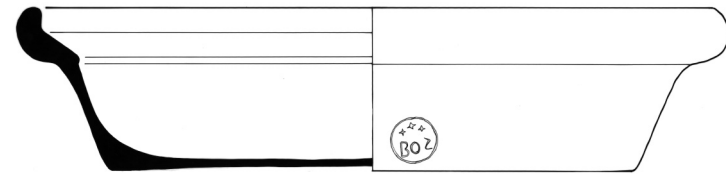
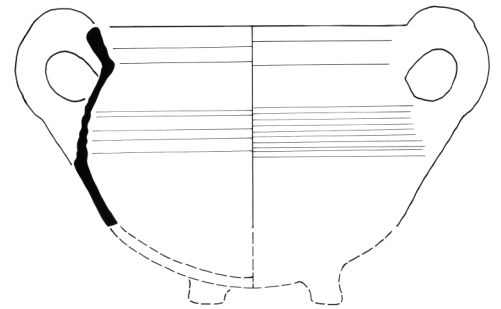
- 1a vondstnummer
- 1b vondstcontext (complexdatering)
- 2 code van het type
- 3 objectdatering
- 4a maten in centimeters (grootste doorsnede / hoogte)
- 4b beschrijving van het type
- 5a baksel / materiaalsoort
- 5b kleur / glazuur
- 5c beschrijving van de decoratie
- 5d diversen
- 6a bodem
- 6b oor / steel
- 6c compleetheid
- 7 functie
- 8 productiecentrum
- 9 literatuur

nr. 1

- 1a 03SASM 3-13
- 1b afvalkuil (1650-1700)
- 2 r-bak-38
- 3 1650-1700
- 4a 32/-
- 4b bakpan met zijwand en kleine afgeronde kraagrand met brede dekselgeul
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b loodglazuur, uitwendig met mangaanoxide
- 5c
- 5d beroet
- 6a drie poten (ontbreken)
- 6b
- 6c fragment (compleet profiel)
- 7 bakpan
- 8 West-Nederland
- 9 Bartels 1999, 636

nr. 2

- 1a 03SASM 42-1
- 1b afvalkuil (1500-1550)
- 2 r-bor-1
- 3 1450-1550
- 4a 30/-
- 4b bord met uitgebogen vlag en van buiten aangedrukte rand, op lobvoeten
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b inwendig: loodglazuur
- 5c eenvoudig in slib opgewast decor van drie gekruiste banen binnen cirkel
- 5d
- 6a drie lobvoeten
- 6b
- 6c fragment (compleet profiel)
- 7 bord
- 8 West-Nederland
- 9

**nr. 3**

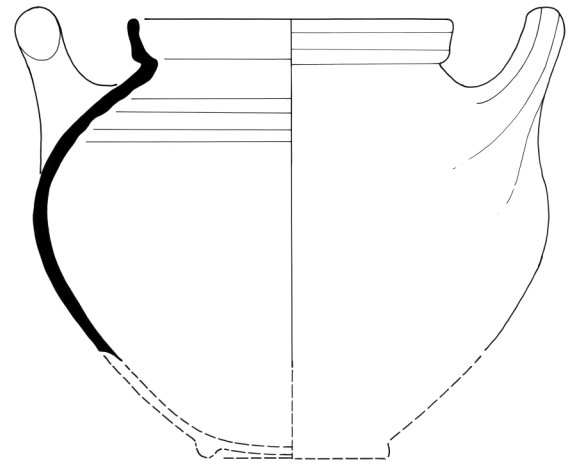
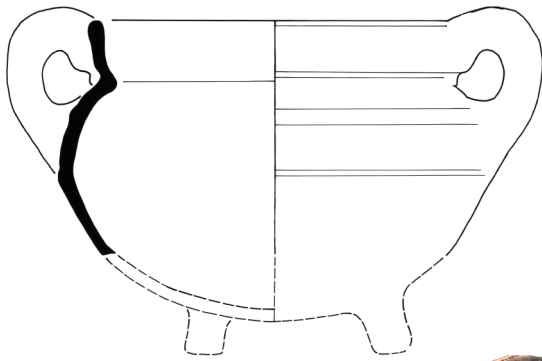
- 1 a 99SASM 1-3
- 1 b afvalkuil (1800-1850)
- 2 r-bor-13
- 3 1800-1850
- 4 a 35/7,5
- 4 b diep bord met platte bodem, steile wand en horizontale vlakke vlag en kraagrand
- 5 a roodbakkend aardewerk
- 5 b inwendig: loodglazuur
- 5 c
- 5 d onderzijde beroet
- 6 a standvlak
- 6 b
- 6 c fragment (compleet profiel)
- 7 bord
- 8 Bergen op Zoom, BOZ-blindmerk
- 9 Thijssen 1991

nr. 4

- 1 a 99SASM 1-11
- 1 b afvalkuil (1800-1850)
- 2 r-dek-6
- 3 1800-1850
- 4 a 22/6
- 4 b bol deksel met iets verdikte rand en ringvormige greep
- 5 a roodbakkend aardewerk
- 5 b loodglazuur, uitwendig met mangaanoxide
- 5 c
- 5 d sterk gesleten
- 6 a
- 6 b ringvormige greep
- 6 c fragment (compleet profiel)
- 7 deksel van sluitpan (ook bruikbaar als bord)
- 8 Oosterhout
- 9 Thijssen 1991

nr. 5

- 1 a 03SASM 3-20
- 1 b afvalkuil (1650-1700)
- 2 r-gra-50b
- 3 1600-1650
- 4 a -/-
- 4 b bolle wijde grape zonder hals met naar buiten geknikte rand
- 5 a roodbakkend aardewerk
- 5 b geheel loodglazuur
- 5 c
- 5 d beroet
- 6 a drie poten (ontbreken)
- 6 b twee worstoren
- 6 c fragment (gereconstrueerd profiel)
- 7 grape
- 8 West-Nederland
- 9 Bitter e.a. 1997b, 56

**nr. 6**

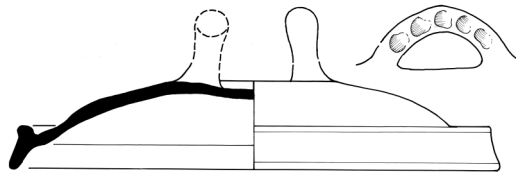
- 1a 03SASM 3-23
- 1b afvalkuil (1650-1700)
- 2 r-gra-91b
- 3 1600-1650
- 4a -/-
- 4b grape met scherpe buikknik en wijde hals met kraagrand met dekselgeul
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b geheel loodglazuur m.u.v. onderzijde
- 5c
- 5d beroet
- 6a drie poten (ontbreken)
- 6b twee worstoren
- 6c fragment (gereconstrueerd profiel)
- 7 grape
- 8 West-Nederland
- 9

nr. 7

- 1a 03SASM 2-10
- 1b afvalkuil (1700-1750)
- 2 r-kan-27
- 3 1700-1800
- 4a 35,5/24
- 4b
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b loodglazuur, uitwendig met mangaanoxide
- 5c
- 5d schenkclip
- 6a standring
- 6b samengeknepen worstoor
- 6c
- 6c fragment (compleet profiel)
- 7 kan
- 8 Oosterhout
- 9 Kleij 1996

nr. 8

- 1a 03SASM 1-1
- 1b afvalkuil (1600-1700)
- 2 r-pot-23
- 3 1600-1700
- 4a -/-
- 4b pot met hoge schouder en kraagrand met dekselgeul, op standring
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b ongeglazuurd
- 5c
- 5d inwendig beroet, fragmenten van bijpassend (eveneens beroet) deksel in zelfde vondstcontext
- 6a standring (ontbreekt)
- 6b twee opstaande worstoren (één ontbreekt)
- 6c fragment (gereconstrueerd profiel)
- 7 (doof)pot
- 8 West-Nederland
- 9 Bartels 1999, 717



nr. 9

- 1 a 03SASM 9-3
- 1 b afvalkuil (1700-1750)
- 2 r-tes-1
- 3 1600-1700
- 4 a 16,5/10
- 4 b vierkante vuurttest met scherpe knik bodem-wand en iets uitwijkende wand, op poten
- 5 a roodbakend aardewerk
- 5 b geheel: loodglazuur
- 5 c
- 5 d
- 6 a drie poten
- 6 b samengeknepen worstoor
- 6 c fragment (compleet profiel)
- 7 vuurttest
- 8 West-Nederland
- 9 Ostkamp e.a. 1998, 208

nr. 10

- 1 a 03SASM 3-10
- 1 b afvalkuil (1650-1700)
- 2 w-dek-13
- 3 1650-1700
- 4 a 26/4
- 4 b bol deksel met ingedeukte boven zijde, brede kraagrand en twee oren bovenop
- 5 a witbakend aardewerk
- 5 b bovenzijde: loodglazuur met koperoxide, onderzijde ongeglazuurd
- 5 c
- 5 d
- 6 a
- 6 b twee opstaande worstoren met vinger indrukken (één ontbreekt)
- 6 c fragment (compleet profiel)
- 7 deksel
- 8 West-Nederland
- 9 Carmiggelt & Van Veen 1995, 55 (vergelijk: r-dek-8)

nr. 11

- 1 a 03SASM 2-1
- 1 b afvalkuil (1650-1700)
- 2 w-ver-5
- 3 1650-1700
- 4 a 21/8,5
- 4 b vergiet met manchetrans met bovenin een gleufje, op poten
- 5 a witbakend aardewerk
- 5 b geheel: loodglazuur met koperoxide
- 5 c
- 5 d
- 6 a drie poten
- 6 b twee worstoren
- 6 c vrijwel compleet
- 7 vergiet
- 8 Gouda ?
- 9 Bitter e.a. 1997b, 89